

บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาสภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มเกษตรกร เลี้ยงสัตว์แปลง - ยาว พบว่า

ก. สภาพสังคม ชุมชนตำบล แปลงยาวและตำบลวังเย็น โดยเฉพาะบ้านคลอง , บ้านไผ่แก้ว และบ้านแปลงยาว ซึ่งอยู่ในเขตตำบลแปลงยาว เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยที่มีความเก่า - แก่ประมาณ 200 ปีมาแล้ว อันเป็นแหล่งที่ชาวเขมรอพยพมาอาศัยอยู่แต่โบราณ และตลอด ระยะเวลาที่ผ่านมา ชาวเขมรเหล่านั้นก็ได้มีการผสมเชื้อชาติกับชาวไทย และจีน จนกระทั่ง บัจจุบันกลายเป็นคนไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทย ด้านภาษามีเพียงคนเฒ่าคนแก่จึงจะ พูดภาษาเขมรได้ สำหรับคนรุ่นใหม่ไม่สามารถพูดภาษาเขมรได้แล้ว

ข. สภาพเศรษฐกิจ อาชีพหลักของสมาชิก ได้แก่ ทำนา ร้อยละ 70.27 อาชีพรอง คือ เลี้ยงหมู ร้อยละ 29.73 การทำนาทำเพียงปีละครั้ง ผลผลิตเฉลี่ย 40 ถึง ต่อไร่ สมาชิกส่วนใหญ่ผลิตข้าวได้ไม่มากนัก คือ ร้อยละ 40.30 ผลิตได้ 6 - 10 เกวียน โดยผลิตเพื่อขายร้อยละ 55.22 เป็นการผลิตเพื่อบริโภคร้อยละ 22.39 แหล่งรับซื้อข้าวเปลือก ได้แก่ พ่อค้าในท้องถิ่น ร้อยละ 76.92 สำหรับด้านรายได้ของสมาชิกพบว่า ร้อยละ 45.94 มีรายได้ต่ำกว่า 40,000 บาท และร้อยละ 66.22 อยู่ในสภาพที่เป็นหนี้ ซึ่งร้อยละ 27.03 เป็นหนี้ 5,001 - 10,000 บาท แหล่งเงินทุน ได้แก่ นายทุนท้องถิ่น ร้อยละ 22.44 ซึ่ง เป็นการกู้ยืมในระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง

ด้านปัจจัยการผลิต จะพบว่า ร้อยละ 55.81 มีที่ดินเป็นของตนเอง ร้อยละ 37.83 เข้าบางส่วน ส่วนใหญ่ร้อยละ 39.13 มีขนาดถือครอง 6 - 10 ไร่ ร้อยละ 23.91 มีขนาดถือครอง 1 - 5 ไร่

จากสภาพทางเศรษฐกิจของลุ่มน้ำชีกกลุ่ม จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่เป็นชาวนาราย-
ย่อย แม้จะมีที่ดินเป็นของตนเอง แต่ก็มีขนาดเล็ก ต้องมีการเช่าที่ดินบางส่วน ขณะเดียวกัน
ผลผลิตที่ผลิตได้ก็อยู่ในขั้นต่ำ และยังคงอยู่ในสภาพหนี้สิน ข้าวเปลือกที่ผลิตได้ส่วนใหญ่จะขาย-
หน้าลาน (ร้อยละ 55.22) ในการเช่าที่ดิน ร้อยละ 84.84 เสียค่าเช่าเป็นข้าวเปลือก
ทำให้ลุ่มน้ำชีกส่วนใหญ่มีข้าวเปลือกเหลือไม่มากนัก เพราะนอกจากจะต้องเสียเป็นค่าเช่า และ
เก็บใช้บริโภคส่วนหนึ่งแล้ว ยังต้องเร่งขายเมื่อนำเงินไปใช้หนี้อีกด้วย ซึ่งเมื่อถึงฤดูกาลผลิต
ใหม่ก็จะเริ่มกู้เงินใหม่ สภาพเช่นนี้ ในอนาคตถ้าไม่ลุ่มน้ำชีกไหนได้ก็อาจต้องสูญเสียที่ดินให้
แก่เจ้าหนี้กลายเป็นชาวนาไรที่ดินได้

จากการที่ลุ่มน้ำชีกส่วนใหญ่มีข้าวเปลือกเหลือไม่มากนักนี้เอง ก็เป็นอุปสรรคอย่าง
หนึ่งที่ทำให้ลุ่มน้ำชีกไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการที่กลุ่มฯ ไร่โรงสีเป็นเครื่องมือไปสู่การเปลี่ยน-
แปลงกระบวนการผลิตเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนได้

และจากแนวคิดของ Wanasinghe ที่ได้แบ่งบทบาทขององค์กร ออกเป็น
5 ประการ คือ

1. บทบาทในฐานะผู้ระบุความต้องการ (Identifier)
2. บทบาทในฐานะผู้กระตุ้น (Agitator)
3. บทบาทในฐานะผู้วางแผน (Formulator)
4. บทบาทในฐานะผู้ระดมทรัพยากร (Resource Mobiliser)
5. บทบาทในฐานะผู้จัดองค์กร (Organiser)

ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินบทบาทของกลุ่มในแต่ละด้าน ยังไม่ลุ่มน้ำชีก
กระทำได้อย่างเต็มที่ บทบาทที่เด่นชัดที่สุด ได้แก่ บทบาทในฐานะผู้จัดองค์กร โดยเฉพาะ
การจัดให้มีการดำเนินธุรกิจ และบริการจะเห็นได้ว่ากิจกรรมของกลุ่มส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรม
ในเชิงธุรกิจซื้อขายผลผลิตและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น ซื้อขายข้าวเปลือก ไร่ข้าว, ปลาย-
ข้าว, ข้าวสาร และปุ๋ยนา แต่ยังคงขาดความต่อเนื่อง สินค้าบางอย่างอาจนำมาจำหน่ายเพียง
ช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วก็หยุดไป คงมีเพียงปุ๋ยนาเท่านั้นที่มีการสั่งมาจำหน่ายเกือบทุกปี หาก
ปีใดกลุ่มไม่ลุ่มน้ำชีกเรียกเก็บหนี้ค่าปุ๋ยของปีก่อน ๆ ได้ครบปีนั้น ๆ ก็อาจจะไม่ได้ปุ๋ย เนื่อง-
จากกลุ่มไม่มีเงินสำรองเพียงพอที่จะตัดซื้อมาได้ก่อน สำหรับในแง่ของการจัดรูปองค์กรนั้น
รูปแบบการรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มเกษตรกร เป็นการจัดรูปแบบใหม่ของประชาชนในชุมชน โดยมี

กฎหมายรองรับ มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มทั้งหมดยังไม่สามารถรวมตัวกันได้อย่างแท้จริง การทำกิจกรรมร่วมกันมีน้อย นอกเหนือจากการประชุมสามัญและวิสามัญแล้ว กิจกรรมร่วมอื่น ๆ ก็ไม่มี

บทบาทด้านระดมทรัพยากรซึ่งเป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญจะพบว่า ยังมีข้อจำกัดทั้งในด้านการระดมปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ ทุน และกำลังคน กล่าวคือ กลุ่มยังไม่สามารถระดมเงินทุนภายในจากสมาชิกเพิ่มขึ้นได้ ในระดับกว้าง เมื่อกลุ่มต้องการเงินทุนเพิ่มเพื่อสร้างโรงสี ดังนั้น ประธานกลุ่มจึงต้องหาทุนเองและลงทุนเพิ่มเองร่วมกับพี่น้องซึ่งเป็นสมาชิก ส่วนในด้านกำลังสนับสนุนทั้งในแง่กำลังคนและความคิดวิชาการต่าง ๆ แม้ว่าประธานกลุ่มจะมีความสามารถในทางช่างและมีความรู้หลาย ๆ ด้าน แต่สมาชิกกลุ่มยังเข้ามามีส่วนในการแสดงความคิดเห็นเป็นส่วนน้อย อย่างไรก็ตาม กลุ่มยังได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกอยู่บ้าง ทั้งในด้านเงินทุน ซึ่งจะเห็นได้จากเงินช่วยเหลือด้านก่อสร้างโรงสีเป็นค่าวัสดุแบบ รวมทั้งความช่วยเหลือด้านความรู้วิชาการต่าง ๆ นอกจากนี้การที่ประธานได้มีโอกาสไปสัมมนาและดูงานอยู่เสมอ ๆ ก็เป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้มีความคิดที่กว้างไกลไปอีก

ส่วนบทบาทในด้านระบุดูความต้องการ วางแผน และผู้กระตุ้น ยังมีไม่มากนัก โดยเฉพาะในด้านการวางแผน ซึ่งคณะกรรมการจะเป็นผู้บทบาทในด้านนี้มาก สมาชิกไม่ค่อยมีส่วนในการวางแผนการดำเนินงานมากนัก เช่น ธุรกิจโรงสี อย่างไรก็ตาม การวางแผนงานระยะยาวเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านโรงสียังไม่มีแน่ชัดนัก ดังนั้น จึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้า โดยเฉพาะสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ การตลาดเป็นอย่างมาก ขณะเดียวกัน กลุ่มก็มีปัญหาเรื่องการระดมทุนตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว

สำหรับบทบาทในฐานะผู้ระบุดูความต้องการ แม้ว่าในระยะแรก การวิเคราะห์ปัญหา กำหนดแนวทางของกลุ่มจะเป็นไปในลักษณะตอบสนองความต้องการเฉพาะเรื่องเช่น การกู้เงิน ซื้อขายปัจจัย การผลิต และบริการบางอย่าง และต่อมาเมื่อกลุ่มมีการสร้างโรงสีขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านระบบการผลิต และการตลาด อาจกล่าวได้ว่าเป็นการพลิกบทบาทของกลุ่ม และเป็นความพยายามของกลุ่มเองที่จะแก้ปัญหาภาวะราคาข้าวเปลือกตกต่ำ และปัญหาต่าง ๆ ของสมาชิกกลุ่ม นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี และกลุ่มยังจะต้องต่อสู้ต่อไป

และบทบาทสุดท้าย ได้แก่ บทบาทในฐานะผู้กระตุ้นนั้น สำหรับบทบาทต่อสมาชิกภายในกลุ่ม กลุ่มได้พยายามมาโดยตลอดที่จะกระตุ้นให้สมาชิกร่วมคิดและแก้ไขปัญหา บางครั้งสมาชิกไม่ค่อยเข้าร่วมประชุม ประธานกลุ่มก็ต้องไปพูดคุยกับสมาชิกที่บ้านด้วยตนเอง บางคนก็เข้าใจและเข้ามาร่วมงานกับกลุ่มมากขึ้น บางคนก็ยังคงไม่สนใจ ดังเช่น ปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำ ประธานกลุ่มได้พยายามกระตุ้นให้สมาชิกร่วมคิดเพื่อแก้ปัญหา และร่วมในการประท้วงเพื่อเล่นอู่ให้ฝ่ายรัฐ ทราบถึงปัญหาที่ยาวนานประสบอยู่ แต่สมาชิกส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยให้ความร่วมมือ และคิดว่าเป็นการเสียเวลา มีเพียงส่วนน้อยที่ร่วมการประท้วงกับกลุ่ม ส่วนในด้านบทบาทการกระตุ้นต่อองค์กรภายนอก อาจกล่าวได้ว่าประธานกลุ่มในฐานะตัวแทนได้เข้าไปมีบทบาทร่วมกับกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ในระดับจังหวัด ก่อให้เกิดกิจกรรมร่วมต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชาวนา โดยเล่นอู่และข้อเรียกร้องต่าง ๆ รวมทั้งแนวทางในการแก้ปัญหาต่อรัฐหลายครั้ง จะเห็นได้จาก ความพยายามในการประท้วงหลายครั้ง ที่กลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ร่วมกัน แม้ว่ารัฐจะยังมีมาตรการแก้ไขอย่างจริงจังแต่ก็เป็นความพยายามที่กลุ่มได้เข้ามามีบทบาทกระตุ้นให้ฝ่ายรัฐตระหนักถึงปัญหามากขึ้น อย่างไรก็ตามบทบาทของกลุ่มในด้านนี้ยังกระทำไม่ได้มากนัก ส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยภายในเอง ได้แก่ ความสามารถในการระดมมวลชนร่วมกิจกรรมกลุ่ม ส่วนหนึ่งก็มาจาก สภาวะนโยบายของรัฐต่อการยอมรับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

อย่างไรก็ตามในการวิเคราะห์บทบาทของกลุ่มเกษตรกร เล็งสังวัตเปลี่ยนแปลงยาวนี้ อาจแบ่งช่วงของการดำเนินงานออกเป็น 3 ระยะ คือ

1. ช่วงปี 2517 - 2520
2. ช่วงปี 2521 - 2525
3. ช่วงปี 2526 - ปัจจุบัน

ช่วงปี 2517 - 2520 จะพบว่าบทบาทของกลุ่มส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในทางจัดบริการต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก เช่น การให้กู้เงิน การส่งข้อปุ๋ย รวมทั้ง การนำสินค้าบางอย่างมาขายให้สมาชิกในช่วงนี้จะมีสมาชิกสมัครเข้าใหม่ทุกปี การประชุมแต่ละครั้งสมาชิกให้ความสนใจ เพราะต่างก็ยังหวังที่จะได้กู้เงิน ซึ่งเป็นบริการที่สมาชิกมุ่งหวังมากที่สุด อย่างไรก็ตามเนื่องจากการกู้เงินในปีแรก คือ ปี 2518 มีปัญหาสมาชิกส่งเงินไม่ครบ จึงทำให้ปีต่อมากลุ่มไม่สามารถกู้ได้อีก

ช่วงปี 2521 - 2525 อันเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนประธานกลุ่มใหม่ เนื่องจากประธานคนก่อนมีอายุมากแล้ว กิจการของกลุ่มเริ่มซบเซาลง คงมีเพียงการให้บริการด้านปุ๋ยจำหน่ายรายปลาย และข้าวสารแก่สมาชิกบ้าง อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายปี 2521 จากการที่มีการแยกตัวออกมาจากอำเภอบางคล้าตั้งเป็นกิ่งอำเภอแปลงยาวขึ้นมีผลทำให้มีการเลือกประธานกลุ่มระดับอำเภอเพื่อเป็นตัวแทนของอำเภอเข้าไปเป็นกรรมการระดับจังหวัด ซึ่ง นายชั้น อวดสวัสดิ์ ในฐานะประธานกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาวก็ได้รับเลือกให้เป็นประธานระดับอำเภอมาโดยตลอด จึงได้เริ่มเข้าไปมีบทบาทระดับจังหวัด โดยเฉพาะในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้เรียกร้องกระตุ้นต่อรัฐเกี่ยวกับปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำ รวมทั้งปัญหาราคาปุ๋ย

แม้ว่าในระดับตัวแทนกลุ่ม จะแสดงให้เห็นถึงการเข้าไปมีบทบาทต่อภายนอกในการวางแผน เพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน และกระตุ้นให้รัฐตระหนักในปัญหาของเกษตรกรแต่ในระดับกลุ่มสมาชิกส่วนใหญ่ยังมิได้เข้ามามีส่วนร่วมมากนัก

ต่อมาช่วงปี 2525 - ปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่กลุ่มพยายามแสดงบทบาทของตนเองในการแก้ปัญหาให้แก่สมาชิกมากขึ้น อันเนื่องมาจากภาวะราคาลดลงของข้าวเปลือก ข้าวเปลือกอันเป็นผลผลิตหลักมีราคาตกต่ำมาก กลุ่มจึงได้พยายามอย่างเต็มที่ที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว โดยเริ่มจากความคิดที่จะเปลี่ยนจากขายข้าวเปลือกมาเป็นขายข้าวสาร เริ่มมีโครงการชวนาขายข้าวสาร และต่อมาจึงได้เริ่มสร้างโรงสีเล็กขึ้น การสร้างโรงสีได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามแก้ปัญหาในลักษณะพึ่งพาตนเองของกลุ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มจะมีการวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการแก้ปัญหาเรื่องราคาข้าวเปลือกโดยใช้โรงสีเล็ก เป็นเครื่องมือแต่กลุ่มก็ยังมีปัญหาอยู่บ้าง ในด้านการระดมทุนเข้ามาเพื่อดำเนินกิจการ เพราะภายหลังจากโรงสีเริ่มเปิดดำเนินการในปี 2527 เป็นต้นมา ภาวะราคาข้าวเปลือกก็ตกต่ำเป็นอย่างมาก ทำให้ราคาข้าวสารต่ำด้วย ประกอบกับกลุ่มก็ขาดเงินทุนหมุนเวียนกิจการโรงสีจึงดำเนินงานได้ไม่เต็มที่นัก พอทรงตัวอยู่ได้

ในการพิจารณาถึงประสิทธิภาพการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร จากตัวชี้ทั้ง 4 ประการ ได้แก่ ขอบเขตการสนับสนุน, ความสามารถในการจัดองค์กร, ระดับความสัมพันธ์กับภายนอก และการสนับสนุนซึ่งกันและกัน การทำกิจกรรมร่วมกันอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มยังขาดประสิทธิภาพในการดำเนินงานอยู่บ้าง โดยเฉพาะความสามารถในการระดมทรัพยากรและการสนับสนุนจากสมาชิก รวมทั้งการจัดองค์กรในเชิงธุรกิจ

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร จะพบว่า การที่กลุ่มไม่สามารถดำเนินงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ก็เนื่องมาจากปัจจัย 4 ประการ ได้แก่

1. ที่มาขององค์กร (Organisational Genesis)
2. สภาพนโยบาย (Policy Environment)
3. การตระหนักรู้ของชาวนา (Peasants' Awareness)
4. ระดับการเข้าถึงสื่อมวลชนของชาวนา (Peasants' Access to Mass Media)

จุดเริ่มต้นของการก่อตั้งองค์กรนับเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะการที่องค์กรจะสามารถดำเนินงานไปได้อย่างต่อเนื่อง หรือไม่ยอมขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันจากสมาชิกทุกคน ด้วยความเสถียรในการศึกษาจะพบว่า กลุ่มก่อตั้งขึ้นมาในสภาวะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐมีส่วนในการกระตุ้นและจัดการให้มีขึ้นเป็นอย่างมาก แม้ว่าจะมีการชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ที่สำคัญและบทบาทหน้าที่ที่พึงกระทำ แต่เหตุผลสำคัญในการชักชวนให้ชาวบ้านมาร่วมตัวกันก็คือผลประโยชน์ ชาวบ้านทั่วไปจึงรับทราบแต่เพียงว่า เมื่อตั้งกลุ่มขึ้นสามารถค้าขายได้ ฎั้เงินได้ จะได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น มากกว่าที่จะเข้าใจว่าตนเองมีหน้าที่อย่างไรต่อกลุ่ม จึงมุ่งหวังที่จะได้ผลประโยชน์ตอบแทนจากกลุ่มมากกว่า จะร่วมกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาตั้งจะเห็นได้ว่าเมื่อกลุ่มไม่สามารถฎั้เงินมาได้ สมาชิกส่วนหนึ่งก็จะแสวงหาองค์กรอื่นที่ตอบสนองความต้องการดังกล่าวของเขาต่อไป โดยอาจไปสมัครเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร หรือกลุ่มลูกค้า ธกส. ซึ่งเป็นองค์กรที่มีลักษณะคล้ายกัน ความสนใจต่อการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มลดลง

นอกจากนี้ รัฐเองก็เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การที่รัฐมีนโยบายหลักที่จะให้ประชาชนรวมกันเป็นกลุ่มเกษตรกรโดยไม่คำนึงถึงความพร้อมของประชาชน แต่มุ่งเน้นแต่เพียงปริมาณและยังมีการส่งเสริมการตั้งกลุ่มลักษณะเดียวกันหลายรูปแบบ คือ ไม่เพียงแต่มีกลุ่มเกษตรกรเท่านั้นยังมีกลุ่ม ธกส. สหกรณ์การเกษตร รวมทั้งกลุ่มแม่บ้านการเกษตร และอื่น ๆ อีกมากมาย สร้างความสับสนขึ้นมา สมาชิกบางคนเป็นสมาชิกกลุ่มหลายประเภท โดยที่ไม่ทราบว่าตนมีหน้าที่อย่างไร เพียงมุ่งหวังแต่ประโยชน์ที่จะได้จากกลุ่มประเภทต่าง ๆ ที่ตนเป็นสมาชิกเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม กลุ่มยังมีความพยายามอยู่บ้างในบางครั้งที่จะแสวงหาทางออกให้กับตนเอง โดยเฉพาะปัญหาราคายาวเป็ลือกตกต่ำ ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากนโยบายหลัก ทั้งนโยบายภายในและนโยบายส่งออกที่ไม่เหมาะสม และมีผลกระทบต่อราคายาว เป็ลือกภายในตกต่ำ กลุ่มได้พยายามร่วมกัน โดยเฉพาะความร่วมมือของกลุ่มในระดับจังหวัด มีการเคลื่อนไหว ชุมนุมประท้วง แต่รัฐกลับปฏิเสธหลังการรวมตัว เพื่อสร้างอำนาจต่อรองดังกล่าว ซึ่งจะเห็นได้จากเหตุการณ์แต่ละครั้งที่ขบวนการลุกขึ้นประท้วงรัฐจะพยายามปราบปรามและละลายพลังมวลชนนี้โดยเร็ว และพยายามป้องกันมิให้มีการรวมตัวกันขึ้นมาได้ ระดับผู้นำของกลุ่ม ก็จะถูกทางการควบคุมมิให้มีการเคลื่อนไหวชักจูงสมาชิกเพื่อร่วมกันสร้างพลังต่อรอง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่านโยบายต่าง ๆ ของรัฐเองก็เป็นข้อจำกัดที่ทำให้บทบาทของกลุ่มถูกจำกัดลง ไม่อาจพัฒนาเติบโตได้เท่าที่ควร

สำหรับปัจจัยด้านการตระหนักรู้ของชาวนานั้น จะพบว่าสมาชิกส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับการเมืองไม่มากนัก โดยเฉพาะการใช้ลู์ทางทางการเมืองเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหา สมาชิกบางส่วนยอมจำนนต่อปัญหาและยอมรับว่าเป็นเรื่องของกรมแต่ปางก่อน ขาดความกระตือรือร้นที่จะคิดเปลี่ยนแปลงแก้ไข ซึ่งส่วนหนึ่งก็อาจเป็นผลมาจากโอกาสที่จะได้รับ ข่าวดสารต่าง ๆ มีน้อย แม้ว่าแต่ละบ้านจะมีวิทยุ หรือโทรทัศน์ แต่โอกาสที่จะรับข่าวสารที่เป็นประโยชน์ และสร้างสำนึก ให้มีทัศนคติและความรอบรู้ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหของตนเอง มีไม่มากนัก สิ่งที่ได้รับได้จะเป็นความบันเทิงมากกว่า ข่าวดสารการตลาด หรือสถานการณ์ภายนอกที่จะกระตุ้นให้เกิดสำนึกที่จะร่วมกันแก้ปัญหา บางครั้งสมาชิกบางคนไม่ทราบเลยว่า กลุ่มของตนเข้าไปมีส่วนอย่างไรในการประท้วง

จะเห็นได้ว่ากลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาว ในฐานะองค์กรประชาชน องค์กรหนึ่ง ซึ่งไม่ว่าจะถือกำเนิดขึ้นมาในสภาวะการณ์อย่างไร แต่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ก็ยังพยายามที่จะแสดงบทบาทของตนเองในอันที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกและชุมชน และในแง่ของการพัฒนาแล้ว อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มได้พยายามที่จะมีส่วนร่วมที่จะพัฒนาตนเองอยู่บ้าง โดยเฉพาะจากกิจกรรมด้านโรงสี ซึ่งเป็นความพยายามอย่างหนึ่งของกลุ่ม

เมื่อพิจารณาารูปแบบ การมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร ในแต่ละขั้นตอน จะพบว่า ในขั้นตอนต่าง ๆ ซึ่งได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สมาชิกส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์มากที่สุด และในขั้นการตัดสินใจ อันจะนำไปสู่การแสวงหาแนวทางร่วมกันแก้ไขปัญหา มีเพียงสมาชิกไม่มากนักที่เข้ามาจับบทบาท โดยเฉพาะในการประชุมกลุ่มแต่ละครั้ง ภาระหน้าที่ในการวางแผนการดำเนินงานต่าง ๆ จึงตกอยู่กับคณะกรรมการมากกว่าสมาชิกจะร่วมกันแสดงความคิดเห็น รวมทั้งกิจการโรงสี ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมโครงการมากนัก ปล่อยให้เป็นการดำเนินงานของประธานกลุ่มเท่านั้น ในด้านการประเมินผลการดำเนินงาน มีเพียงการวิพากษ์วิจารณ์ การดำเนินงานทั่ว ๆ ไป

ในแง่ของลักษณะการมีส่วนร่วมภายในกลุ่มซึ่งปรากฏออกมาในลักษณะที่เป็นการมีส่วนร่วมของตัวแทนกลุ่ม ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการที่จะดำเนินงานต่าง ๆ มากกว่าสมาชิกมาร่วมปรึกษาหารือกัน กิจกรรมถูกกำหนดจากคณะกรรมการในขณะเดียวกัน ช่องทางการมีส่วนร่วมก็ปรากฏทั้งในลักษณะที่เป็นทางการ ได้แก่ การจัดประชุมสามัญ และวิสามัญ รวมทั้งในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ การพบปะกันระหว่างประธานกับกรรมการ หรือสมาชิกคนอื่น ๆ ที่พูดคุยปรึกษากันตามแต่โอกาส

แม้ว่าบทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มภายในองค์กรจะมีไม่มากนัก แต่ในระดับองค์กรในลักษณะของตัวแทน ประธานกลุ่มในฐานะตัวแทนขององค์กร ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะเข้าไปมีบทบาทมีส่วนร่วมกับองค์กรภายนอก เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรระดับจังหวัด ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหา และคิดโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการข่าวนาขายข้าวล้า, โครงการเครื่องอบความชื้นข้าวเปลือก และโครงการโรงสีเล็กเพื่อพัฒนาชุมชน ซึ่งโรงสีของกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาว ที่ได้ก่อสร้างเป็นแห่งแรก นับเป็นความพยายามแสวงหาทางออกของกลุ่มทางหนึ่งที่สมาชิกกลุ่มทุกคน ควรจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในอนาคต

จะเห็นได้ว่ากลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาวยังไม่สามารถมีบทบาทได้อย่างเต็มที่ และจากการศึกษา รูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วมของกลุ่มจะพบว่า ยังมีภาวะแวดล้อมอันเป็นข้อจำกัดของกลุ่มเกษตรกรอยู่บ้าง กล่าวคือ

1. ปัจจัยทางกายภาพ (Physical Factors) ได้แก่ ระยะห่างและการกระจายตัวของถิ่นที่อยู่อาศัยของสมาชิก มีผลต่อการรวมตัว การรับข่าวสาร และการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (Economic Factors) ได้แก่ ความแตกต่างในเรื่องของอาชีพของสมาชิกกลุ่ม กลุ่มไม่สามารถบริการตอบสนองความต้องการได้อย่างทั่วถึง นอกจากนี้ปัญหาของสมาชิกก็แตกต่างกันตามอาชีพ โดยเฉพาะในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ สมาชิกส่วนใหญ่อยู่ในภาวะหนี้สิน ขาดอำนาจต่อรองทางการค้า ขาดแคลนปัจจัยการผลิต โดยเฉพาะที่ดินทำกิน ภาวะต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้สมาชิกรู้สึกว่าตัวเองมีข้อจำกัด โดยเฉพาะความมุ่งหวังแต่ผลประโยชน์เป็นหลัก เมื่อไม่ได้รับการตอบสนอง ก็สิ้นใจกิจกรรมกลุ่มน้อยลง
3. ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Factors) ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม จะพบว่าแม้ว่าความสัมพันธ์ภายในองค์กร จะมีลักษณะที่สมาชิกแต่ละหน่วยเกษตรกรรมอยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน แต่เนื่องจากสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพทำให้สมาชิกคำนึงถึงผลประโยชน์เฉพาะหน้ามากกว่าผลประโยชน์ร่วม อันเกิดจากการทำกิจกรรมกระบวนการ ขณะเดียวกันในระดับผู้นำซึ่งค่อนข้างมีบทบาทในการดำเนินงานมาก โดยอาศัยสายสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างกัน แต่ก็ยังมีข้อจำกัด บทบาทในการดำเนินงาน และตัดสินใจส่วนใหญ่ประธานมักจะเป็นผู้ทำมากกว่ากรรมการคนอื่น ๆ ในด้านการติดต่อสื่อสารภายในองค์กรจะพบว่าระหว่างสมาชิก และกรรมการในการแจ้งข่าวสารการเคลื่อนไหวดำเนินงานไม่ค่อยมีมากนัก บางครั้งสมาชิกไม่ทราบว่าประชุมเมื่อใด ทั้งนี้เนื่องจากหัวหน้าหน่วยเกษตรกรรมที่รับผิดชอบสมาชิกภายในหน่วย ไม่ค่อยนำส่งหนังสือประชุม
4. ปัจจัยทางการเมือง (Political Factors) ได้แก่ การสนับสนุนนโยบายของรัฐที่มีต่อกลุ่ม จำกัดอยู่เพียงการส่งเสริมเฉพาะด้าน โดยเฉพาะการเน้นเพียงกิจกรรมด้านบริการ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง โดยละเลยที่จะส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวที่แท้จริง และเมื่อกลุ่มมีการเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการแก้ปัญหาถูกจำกัดโดยรัฐประกอบกับกลุ่มขาดตัวแทนผลประโยชน์ในรูปแบบของพรรคการเมือง ทำให้พลังของกลุ่มถูกกระทำให้อ่อนแอลง

5. ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Factors) ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบความสัมพันธ์ และการรวมตัวกันเป็นองค์กรของประชาชนในชุมชน ให้กลายเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่เพียงตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าแก่สมาชิก ขณะเดียวกันประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมาได้สร้างลักษณะการขอ รอด แลก ให้กับประชาชนมากกว่าจะสร้างสำนึกการพึ่งตนเอง และแม้ว่าจะมีความพยายามจากบางส่วนที่จะต่อสู้เรียกร้อง กสสทของรัฐเองขัดขวางก่อให้เกิดความท้อถอยไปในที่สุด แม้ว่าสภาพดังกล่าวจะไม่เอื้อให้กลุ่มเจริญเติบโต แต่กลุ่มก็ยังมีพลังภายในพอที่จะดำเนินงานให้กลุ่มคงอยู่ได้

ประเด็นอภิปราย

ก. การดำรงอยู่ และความสืบเนื่องของกลุ่ม

โดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์แปลงยาวตกอยู่ในสภาพที่ล้มไม่ได้เช่นเดียวกับกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก พร้อมกันนั้นก็ยังมีประสบปัญหาต่างๆ อีกมากมายในการดำเนินงาน แต่อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลา นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งขึ้นมาในปี 2517 จนกระทั่งปัจจุบัน กลุ่มเกษตรกรนี้ก็ยังคงมีบทบาท และดำเนินกิจกรรมมาโดยตลอด แม้ว่าในช่วงแรกจะเป็นเพียงบทบาทในด้านกรให้บริการแก่สมาชิก โดยเฉพาะการสั่งซื้อปุ๋ย จากองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร และเมื่อมาถึงช่วงปี 2525 ที่กลุ่มเริ่มสร้างโรงสีเล็กขึ้น อันเป็นความพยายามของกลุ่มที่จะแก้ปัญหาราคาข้าวเปลือกตกต่ำ ได้แสดงให้เห็นถึงการพลิกบทบาทของกลุ่มจากบทบาทที่มีเป้าหมายเพียงให้บริการสมาชิกมาสู่การพึ่งพาตนเอง

ปัจจุบันแม้ว่าสภาพการณ์ด้านการตลาดจะไม่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตทางธุรกิจของโรงสีกลุ่มนัก อีกทั้งสมาชิกที่จะเข้าร่วมโครงการจะมีเพียงบางส่วน แต่กลุ่มก็ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้โรงสีสามารถดำเนินงานไปได้ตามวัตถุประสงค์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตและจำหน่าย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การดำรงอยู่และความสืบเนื่องของกลุ่มนั้นเกิดจากปัจจัย 2 ประการ กล่าวคือ

1. ปัจจัยภายในองค์กร
2. ปัจจัยภายนอกองค์กร

ปัจจัยภายในองค์กร ได้แก่ ความพยายามของกลุ่มอันประกอบด้วยคณะกรรมการ และสมาชิกส่วนหนึ่งที่ยังมีความมุ่งหวังที่จะแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง แม้ว่าสมาชิกส่วนหนึ่งจะเกิดความท้อถอยไม่ให้ความสนใจกับการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอีกต่อไป แต่ ประธานและกรรมการยังคงพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้กลุ่มดำเนินงานไปได้ ซึ่งความพยายามนี้ก็คืออาศัยสายสัมพันธ์ที่ยังคงมีต่อกันของกรรมการในฐานะเครือญาติ และเพื่อนบ้าน ซึ่งความพยายามนั้นจะเห็นได้จากกรกระตุ่นสมาชิกด้วยการชักชวนให้สมาชิกพวกหนึ่งทดลองนำข้าว - เปลือกมาสืแปรสภาพเป็นข้าวสาร แล้วนำออกไปจำหน่ายในงานอันมั่งมั่งที่บริเวณวัดโสมร จากประสบการณ์ของสมาชิกเมื่อได้ทดลองและประสบผลเป็นที่พอใจ ทำให้สมาชิกอื่น ๆ เกิดความกระตือรือร้นมากขึ้น แม้จะเป็นรูปธรรมในเรื่องกำไรแต่อาจนำไปสู่อุดมการณ์ที่แท้จริงต่อไปได้

นอกจากนี้ อาจกล่าวได้ว่า ประธานกลุ่มคนปัจจุบัน คือ องค์ประกอบที่สำคัญอย่างมาก ที่ทำให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้จะเห็นได้จาก ผลงานที่ผ่านมา อีกทั้งการไม่หยุดนิ่ง และมีการคิดค้นอย่างต่อเนื่องนั่นเอง

สำหรับปัจจัยภายนอกกลุ่มนั้น อาจแบ่งออกได้ 2 ทาง คือ ปัจจัยอันเกิดจากการที่กลุ่มได้มีการประสานงานกับกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ ในระดับจังหวัด ซึ่งกลุ่มเกษตรกรของจังหวัด ฉะเชิงเทรานั้น นับว่า ผู้เฝ้ากลุ่มมีการรวมตัวกันดี และมีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะโรงสีเล็กที่เกิดขึ้นนี้ อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากพลังภายนอก และศักยภาพภายในกลุ่มเอง ด้วย โดยเฉพาะสายสัมพันธ์ที่มีต่อกันของผู้เฝ้ากลุ่มที่สำคัญ ๆ เช่น คุณขวัญชัย รักษาพันธ์, คุณชั้น อวดล่าวาลดี และผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม (ปัจจุบันถอนตัวจากเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรระดับจังหวัดไปเคลื่อนไหวในการรณรงค์เรื่องการพึ่งตนเอง แต่อิทธิพลทางความคิดหลายประการยังคงถูกนำมาสืบทอดเจตนารมณ์) ที่มีการพบปะติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ

นอกจากปัจจัยภายนอกในลักษณะดังกล่าวแล้ว ยังมีองค์กรภายนอกกลุ่มชน กล่าวคือ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา เช่น สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเข้าไปมีส่วนส่งเสริมทั้งในด้านวิชาการและประสบการณ์ อีกทั้งความช่วยเหลืออื่น ๆ เช่น เงินช่วยเหลือในการวิจัยแบบการสร้างโรงสีจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ประสบการณ์ต่างๆ จากการได้เข้าร่วมประชุมสัมมนา ก็ได้ก่อให้เกิดทัศนคติ รวมทั้งความรู้ที่กว้างขวางขึ้น

ข้อสังเกตเพิ่มเติม

1. พื้นฐานโครงสร้างทางสังคมของชุมชน

หากพิจารณาโมเดลของโครงสร้างสังคมชาวนา จะเห็นว่า ลักษณะ Folk Society คือ สังคมชาวนาแบบเดิมได้แปรเปลี่ยนไป โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ในหมู่บ้านในเชิงธุรกิจมากขึ้น ซึ่งมีผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้นด้วย พื้นฐานที่สำคัญของสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ในเครือญาติ ซึ่งต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระดับระแวกบ้านควบคู่ไปด้วยน่าจะนำมาพิจารณา เพื่อส่งเสริมให้มีการขยายเครือข่ายระหว่างระแวกบ้าน และมีการประสานร่วมกันอย่างเหนียวแน่น อันจะนำมาซึ่งความเป็นองค์กรประจำชนที่แท้จริง

2. กระบวนการพัฒนา

เมื่อมองกระบวนการพัฒนาในระยะยาวแล้ว องค์กรประจำชนยังคงเป็นกลไกสำคัญในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท แต่การจะประเมินองค์กรว่ามีการพัฒนาที่ประสพผลสำเร็จหรือไม่ใช่เรื่องง่ายนัก เพราะการพัฒนาไม่ล้ามารถมองเห็นผลสัพธ์สำเร็จรูป โดยเฉพาะการพัฒนาประจำชน เราไม่ล้ามารถแสดงให้เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมที่วัดได้ว่าการพัฒนาอย่างไร แต่เราจะได้เห็นกระบวนการ ที่องค์กรมีการดำรงอยู่ มีการศึกษา ปรับแก้แสวงหาทางออกต่าง ๆ ของตนเอง และที่น่าสนใจก็คือ ผลประโยชน์แปรเปลี่ยนไปหลากหลายขึ้น อย่างไรก็ตามการที่องค์กรเป็นองค์กรที่มีลักษณะของธุรกิจมาก ผลประโยชน์ส่วนบุคคลย่อมจะต้องมี สิ่งขึ้นอยู่กับการที่องค์กรสามารถแจกแจงผลประโยชน์ ได้อย่างเป็นธรรมหรือไม่

และสำหรับองค์กรภายนอกไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชน ที่จะเข้าไปส่งเสริมสนับสนุนองค์กรประจำชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องร่วมมือประสานกันในการสร้างสรรมากกว่าการแข่งขันกันเพื่อช่วงชิงประจำชน

ข. ความขัดแย้งระหว่างเป้าหมาย "ประสิทธิภาพ" และ "การมีส่วนร่วม"

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรจะพบว่า ในการพิจารณาบทบาทของกลุ่มโดยดูประสิทธิภาพของกลุ่มนั้น ออกจะมีข้อขัดแย้งในตัวเองอยู่บ้าง กล่าวคือ เมื่อการศึกษามุ่งเน้นที่จะประเมินว่า กลุ่มมีประสิทธิภาพในด้านต่าง ๆ ตามกรอบแนว

คิดหรือไม่อย่างไร ซึ่งผลที่ปรากฏออกมา จะเห็นได้ว่าภาพของกลุ่มค่อนข้างขาดประสิทธิภาพ ในการดำเนินบทบาทต่าง ๆ ปัญหาความยุ่งยากในการวิเคราะห์คือ กลุ่มขาดประสิทธิภาพ แต่หา มายังดำรงอยู่ได้ และเมื่อพิจารณาประสิทธิภาพไปพร้อม ๆ กับการมีส่วนร่วม ยังมีความซับซ้อน ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง

การมีส่วนร่วมที่ปรากฏอยู่นั้น มีทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบอาจไม่ปรากฏชัดเป็นขั้นเป็นตอนตามกรอบแนวคิด แต่มีลักษณะเฉพาะดังจะเห็นได้จาก ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในการประชุมแต่ละครั้ง สมาชิกจะไม่ค่อยได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ ถกเถียงปัญหาของตนเองมากนัก แต่ภายนอกที่ประชุม สมาชิกหลายคน แสดงความคิดเห็นของตน อย่างเสรี วิพากษ์วิจารณ์อย่างเต็มที่ บางครั้งประธานกลุ่มเองก็อาศัยการพบปะกันเป็นส่วนตัว กับสมาชิกบางคน เพื่อปรึกษาหารือถึงปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินงานของกลุ่ม และนำมาปฏิบัติ และในบางสถานการณ์ ผู้นำองค์กรก็ตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ เพียงลำพังโดยไม่ผ่านที่ประชุม

จากสภาพดังกล่าวนี้เอง แสดงให้เห็นถึงเป้าหมายที่ขัดกันของการมีส่วนร่วม และประสิทธิภาพของกลุ่ม ในบางช่วงพัฒนาการของกลุ่มหากเน้นประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วม ก็อาจจะไม่เกิดขึ้น เช่น การดำเนินธุรกิจโรงสีที่ต้องการการตัดสินใจที่ฉับพลัน ถ้าต้องรอการ ประชุมคณะกรรมการ ก็อาจก่อผลเสียหายให้แก่ธุรกิจได้ เพราะธุรกิจการค้าย่อมต้องการการ ตัดสินใจที่รวดเร็ว ทันกับการเปลี่ยนแปลงของตลาด ในทำนองเดียวกันถ้าเน้นการมีส่วนร่วม ประสิทธิภาพในการบริหารงานก็จะต้องลดลง เพราะทุกเรื่องจะต้องผ่านที่ประชุมให้ที่ประชุม เห็นชอบสมาชิกเห็นชอบ อย่างไรก็ตามการที่ยอมให้ผู้นำสามารถตัดสินใจได้ หากเกิดขึ้นบ่อย เกินไป ก็เข้าสู่ภาวะเผด็จการ ไม่เป็นผลดีต่อองค์กรเช่นกัน

ดังนั้นการเน้นจุดใดจุดหนึ่งจึงเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณากันเฉพาะเรื่องเฉพาะ สถานการณ์มากกว่าจะมองโดยรวมทั้งหมด เพราะการมองในลักษณะหลัง อาจก่อให้เกิดข้อ ขัดแย้งขึ้นได้ และในการคลี่คลายปัญหาดังกล่าว เราอาจใช้ลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบไม่ เป็นทางการเข้ามาช่วยได้ กล่าวคือ ผู้นำกลุ่มอาจจะต้องใช้ความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ไม่เป็นทาง การ มาระดมความคิด รวมทั้งรุกให้เกิดการแสดงความคิดเห็น และแปรเปลี่ยนสภาพการมี ส่วนร่วมที่ไม่เป็นทางการนั้น ออกมาในลักษณะที่เป็นทางการมากขึ้น

นอกจากนี้ในการวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วม ยังอาจละเลยการพิจารณาปัจจัย ด้านกายภาพ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมคงเกิดขึ้นได้ยาก หากทุกคนอยู่กันอย่างกระจัดกระจาย

เพราะด้วยเงื่อนไขของชาวบ้าน อันจะเป็นปัจจัยช่วยในการกำหนดขนาดของกลุ่มที่เหมาะสม รวมทั้งความสะดวกในการติดต่อสื่อสารภายในองค์กร จะเห็นได้จากถิ่นที่อยู่ของกรรมการแต่ละคน ซึ่งจะอยู่ในอาณาบริเวณไม่ไกลกันนัก ลักษณะดังกล่าวจะเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมมากขึ้น นั่นคือ กลุ่มเกษตรกรที่จะเกิดการมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง น่าจะเป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ระดับ ๖-๗ ครัวเรือนเท่านั้น

ค. บทบาทของเจ้าหน้าที่รัฐต่อทิศทางของกลุ่มเกษตรกร

จากการศึกษาพบว่า ได้มีความพยายามที่จะก่อรูปเป็นองค์กรที่รให้บริการจากรัฐ โดยเฉพาะในระยะเริ่มแรกของการจัดตั้งกลุ่ม เช่น บริการวิชาการ บัญชี เงินกู้ แต่เมื่อได้ดำเนินงานต่อเนื่องมา ก็มีผู้นำบางส่วนเริ่มแสวงหาช่องทางที่จะดำเนินงานกลุ่มอย่างเป็นทางการ และเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น อันเป็นแนวโน้มที่น่าพอใจ และก็อาจเป็นส่วนสำคัญที่จะถ่ายเทลักษณะการพึ่งพิงรัฐ ไปสู่การพึ่งพิงฐานจากสมาชิกเพิ่มมากขึ้น เช่น แม้กลุ่มเกษตรกรจะไม่ประสบผลสำเร็จในการเคลื่อนไหว เพื่อแก้ไขปัญหาการค้าข้าวเปลือกตกต่ำ ผู้นำของกลุ่มก็มิได้หยุดยั้งเพียงแค่นั้น ได้พยายามจัดทำโครงการโรงสีเล็ก อันเป็นทางออกที่ตอบสนองต่อปัญหาของกลุ่มเกษตรกรอย่างตรงตามความต้องการ ในการนี้มีการระดมความสนับสนุนจากแหล่งอื่นๆ เช่น สถาบันวิชาการ หน่วยงานพัฒนาเอกชน รวมทั้งความร่วมมือระหว่างกลุ่มเกษตรกร การที่ผู้นำของกลุ่มจำนวนหนึ่งได้บุกเบิกทิศทางเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดผลกระทบอย่างน้อย 2 ด้าน

1. กลุ่มเกษตรกร จะเริ่มวิเคราะห์ปัญหาโดยอาศัยประสบการณ์ของตนเองมากขึ้นในการกำหนดเป้าหมาย และกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกับกรอบหรือระเบียบแบบแผนที่ทางเจ้าหน้าที่ราชการยึดถือในอดีตที่ผ่านมาสิ่งที่เห็นได้ชัดที่สุด คือ การกำหนดบทบาทการเข้าร่วมในการเคลื่อนไหวต่อราคาผลผลิต ร่วมกับกลุ่มเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ก็ได้มีปฏิกริยาตอบโต้จากราชการโดยมาตรการต่าง ๆ เพื่อยับยั้งและสลายพลังการเคลื่อนไหวจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ราชการเป็นส่วนตัว แม้จะมีความเห็นอกเห็นใจต่อการเคลื่อนไหวดังกล่าว แต่ก็ไม่สามารถจะขัดขืนและเฉยเมยต่อนโยบายระดับสูงได้ ปัญหาที่มีอยู่ว่า ถ้าหากทิศทางที่จะเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มเกษตรกรแล้ว การเผชิญหน้าระหว่างผู้นำกลุ่มเกษตรกรกับข้าราชการท้องถิ่น และระดับนโยบาย จะเป็นไปด้วยวิธีใด ผู้ที่มีความสนใจและสนับสนุนทิศ-

ทางดังกล่าวจะสามารถมีบทบาทเสริมด้วยวิธีการใดบ้าง

2. ความตื่นตัวของเกษตรกรต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น และสภาพแวดล้อมระดับกว้างมีระดับแตกต่างกันโดยธรรมชาติ แต่อย่างน้อยอาจกล่าวได้ว่า ปัจจุบันนี้ ได้มีผู้นำกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดฉะเชิงเทราและใกล้เคียง มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะวิเคราะห์ปัญหาใกล้ตัว และเล่นช่องทางออกโดยตัวของเกษตรกรเอง เช่น การทำการเกษตรผสมผสาน ซึ่งมีทั้งมิติด้านเศรษฐกิจที่จะลดการพึ่งพาระบบตลาดมิติด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อฟื้นฟูความเสื่อมโทรมของทรัพยากร อีกทั้งด้านอุดมการณ์ ซึ่งมีพุทธคำสอนเป็นพื้นฐาน การรณรงค์และสร้างควมตื่นตัวในหมู่เกษตรกร เพื่อหาทางออกดังกล่าวได้ดำเนินไปอย่างเข้มข้น และดึงดูดความสนใจของเกษตรกรจำนวนหนึ่ง ถึงแม้ว่าผลสำเร็จทางปฏิบัติอาจยังมองไม่เห็นชัดเจน และยังมีเงื่อนไขลึกลับกัน มิให้เกษตรกรจำนวนมากปรับสู่วิธีการผลิตใหม่นี้ แต่การที่ผู้นำเกษตรกรจำนวนหนึ่ง ได้ระดมความคิด และทำงานอย่างจริงจังก็เป็นแนวทางที่สำคัญยิ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าระบบการผลิตใหม่ที่ถูกเข็ดขู่ภายใต้แผนปฏิบัติของรัฐกลับกลายเป็นไปในทิศทางที่ตรงกันข้าม เช่น การเล่นระบบการเกษตรครบวงจร ซึ่งก็คือ การผนวกเอาเกษตรกรเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจการเกษตร โดยที่เกษตรกรไม่มีโอกาสต่อรอง ส่วนนโยบายการส่งเสริมอื่น ๆ เช่น การรณรงค์เรื่องปุ๋ยหมัก การปรับปรุงบำรุงดิน ก็เป็นไปอย่างกระจัดกระจาย และไม่ค่อยจริงจังนัก เมื่อเปรียบเทียบกับทางออกที่ค้นพบโดยผู้นำเกษตรกรเอง นับว่ามีพลังทั้งทางความคิดและรูปธรรมที่เทียบกันไม่ได้ ประเด็นดังกล่าวมาน่ามาสู่ข้อคิดที่ว่ากลุ่มเกษตรกรจะได้ปรับทิศทางของตนเองโดยหันมาอมรับการคิดค้นใหม่ ๆ และเผยแพร่สิ่งนั้นออกไป หรือยังจะมุ่งหน้ารับความรู้ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ นั้นต่อไป

ปัจจุบันนี้ เราต้องยอมรับว่ากลุ่มเกษตรกรโดยส่วนใหญ่ยังไม่มีความเป็นอิสระที่แท้จริง ผู้นำจำนวนมาก ยังต้องอยู่ในกรอบและทิศทางซึ่งครอบงำโดยระบบราชการ ยิ่งกว่านั้น เมื่อส่วนน้อยต้องการดำเนินนโยบายที่ก้าวหน้าขยายบทบาทของกลุ่มเข้าสู่สภาพแวดล้อมที่เป็นจริง ทั้งในการเมืองระดับชาติและทางออกในระดับท้องถิ่น ก็มักถูกสกัดกั้น ขัดขวาง โดยกลไกของรัฐระดับต่าง ๆ เสมอมา การเสริมความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มเกษตรกรจึงต้องการผู้สนับสนุนกลุ่มอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือระบบรัฐเป็นอย่างมาก การศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้จะเป็นกุญแจสำคัญอันหนึ่งในการทำความเข้าใจต่อบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของกลุ่มเกษตรกรต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ท่ามกลางสถานการณ์เช่นปัจจุบัน การที่กลุ่มเกษตรกรจะดำเนินบทบาทของตนเองอย่างสืบเนื่องต่อไป ไม่ใช่เรื่องง่ายนัก ปัญหาหลายประการอาจเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในชุมชนเอง ขณะเดียวกันปัญหาบางอย่างอาจเป็นผลกระทบที่เกิดจากปัจจัยภายนอก ซึ่งกลุ่มไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กลุ่มเกษตรกรเสี่ยงสัต์ว์แปลงยาว ได้พินิจพิจารณาอุปสรรค พยายามปรับตัวและแสวงหาทางออกที่เหมาะสมเป็นไปได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาใคร่เสนอที่คณะบางประการต่อองค์กร อีกทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน

1. ต่อกลุ่มเกษตรกร จำเป็นอย่างยิ่งที่กลุ่มน่าจะย้อนกลับไปพิจารณาถึงปัญหาภายในองค์กรให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการบริหารและการจัดการ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันธุรกิจโรงสี อันเป็นกิจการของกลุ่มที่ได้ลงทุนไปแล้วเป็นเงินจำนวนมาก ดังนั้นคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกจะต้องร่วมกันเพื่อหาทางให้ธุรกิจนี้ สามารถดำเนินงานต่อไปได้ และบรรลุเป้าหมาย เป็นประโยชน์แก่สมาชิก

นอกจากนี้ด้านสมาชิก กลุ่มควรจัดให้มีการรณรงค์ที่มุ่งทำความเข้าใจ เพื่อให้เห็นถึงปัญหาาร่วมของชุมชน และหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันให้มากยิ่งขึ้น

ขณะเดียวกัน หัวหน้าหน่วยเกษตรกรรม น่าที่จะเข้ามามีบทบาทในฐานะตัวประสานระหว่างคณะกรรมการกลุ่มกับสมาชิก ภายในหน่วยของตนเอง ทั้งในแง่การกระจายข่าวสารเกี่ยวกับกลุ่ม และข่าวสารการเกษตร การตลาดและอื่น ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกให้มีหูตาที่กว้างไกลมากขึ้น

ในด้านระบบการสื่อสารภายในองค์กร คณะกรรมการกลุ่มอาจจัดระบบการสื่อสารภายในระหว่างคณะกรรมการและสมาชิกให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กล่าวคือ อาจทำรายการ การเคลื่อนไหวหรือการดำเนินงานของคณะกรรมการเป็นระยะ ๆ แจกจ่ายไปยังหัวหน้าหน่วยต่าง ๆ หรืออาจเป็นไปในลักษณะการกระจายเสียงเช่น ที่วัด หรืองานพิธีต่าง ๆ ตามแต่โอกาสจะอำนวย ซึ่งลักษณะของข่าวสารไม่เพียงเป็นข่าวเกี่ยวกับผลการดำเนินงานเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงข่าวสารการตลาดต่าง ๆ ที่จะทำให้สมาชิกมีความรอบรู้ เข้าใจมากยิ่งขึ้น

2. ต่อภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธนาคารพาณิชย์น่าจะเป็นแหล่งให้ความช่วยเหลือสนับสนุนด้านเงินทุนหมุนเวียน โดยให้กลุ่มกู้ยืม และผ่อนชำระในระยะยาว เพื่อให้

กลุ่มสามารถดำเนินธุรกิจไปได้อย่างต่อเนื่อง และหลุดพ้นหนี้สินในที่สุด

3. ต่อหน่วยงานของรัฐ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ได้แก่ กรมส่งเสริมการเกษตร ควรเน้นพัฒนาคุณภาพของกลุ่มเกษตรกรอย่างจริงจัง

ก. ส่งเสริมให้ความรู้ในเรื่องการจัดการ ระบบบัญชี ในรูปแบบง่าย ๆ ง่ายให้ซับซ้อนมากนัก เนื่องจากยิ่งยุ่งยากซับซ้อน เกษตรกรก็จะมีความรู้สึกว่าไม่ยากเท่า การอบรมฟื้นฟูความรู้เกี่ยวกับการทำบัญชี และงานเอกสารต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งจำเป็น

ข. ด้านข่าวสารการตลาด ที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรนั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ควรเข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่ข่าวสารดังกล่าว โดยอาจจะส่งผ่านไปในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น แผ่นพับ, โปสเตอร์ ปิดตามร้านค้าหรือชุมชน หรือพบปะพูดคุยในงานจัดงานพิธีต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

4. ต่อฝ่ายปกครอง เท่าที่ผ่านมาฝ่ายปกครองมีบทบาทค่อนข้างเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกร จะเห็นได้จากคำสั่งต่าง ๆ ที่พยายามระงับมิให้มีการชุมนุมประท้วง

อย่างไรก็ตาม การรวมตัวกันเพื่อประท้วงหรือเรียกร้องเป็นสิทธิเสรีภาพและการแสดงออกซึ่งประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน เมื่อประสบความเดือดร้อนและทุกข์ยากอันเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐที่ผิดพลาด และภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ก็เป็นความชอบธรรมที่ชาวนาพึงแสดงออกซึ่งทัศนคติของตนเองบ้าง รัฐน่าจะเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ในอันที่จะแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาโดยตรง มากกว่าจะมองว่าการชุมนุมนั้นเป็นการก่อวาทนาการเมือง หรือการยุยงปลุกระดมทำลายความมั่นคงของชาติ

5. ต่อสถาบันทางการศึกษา สถาบันการศึกษาอาจมีบทบาทในการส่งเสริมประสิทธิภาพ ความรู้ให้แก่องค์กร เพื่อให้องค์กรมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยการช่วยเหลือในสิ่งที่กลุ่มขาดแคลน การให้ความช่วยเหลือส่งเสริมใดก็ตาม สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงก็คือหลักการพึ่งตนเอง กล่าวคือ การช่วยเหลือสนับสนุนจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรเอง และต้องตั้งอยู่บนความพยายามช่วยตนเองด้วย จึงจะเป็นการช่วยเหลือเพื่อให้องค์กรสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองมากขึ้น การส่งเสริมอาจเป็นไปในแง่ของบริการวิชาการต่าง ๆ

เช่น การจัดการ การบัญชี ทักษะการทำงานแบบกลุ่มข่าวสารการตลาด รวมทั้งการศึกษาวิสัย
เพื่อการพัฒนากลุ่ม

6. องค์กรพัฒนาเอกชนภายนอก อาจมีบทบาทในด้านส่งเสริมเข้าไปเป็นผู้-
ประสานงานระหว่างคณะกรรมการกลุ่มกับสมาชิก หรือความช่วยเหลือด้านข้อมูลเกี่ยวกับองค์กร-
ประชาชนอื่น ๆ อันจะนำไปสู่การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานขององค์กรที่หลากหลาย
และนำมาปรับปรุงคุณภาพของกลุ่มเกษตรกรต่อไป

7. ในทางวิชาการ ประเด็นที่จะศึกษาต่อไป ควรคำนึงถึงลักษณะโครงสร้างสังคม
หมู่บ้านปลูบลัน ที่มีการแปรเปลี่ยนเป็นแบบธุรกิจมากขึ้น อีกทั้งข้อขัดแย้งระหว่างแนวคิดการ
มีส่วนร่วมกับสภาพเป็นจริงในสังคม

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย